દાખલ કર્યાની તારીખ	૨૬/૧૨/૨૦૧૭
રજી. કર્યાની તારીખ	૨૬/૧૨/૨૦૧૭
ફેસલ કર્યાની તારીખ	૧૦/૦૪/૨૦૨૬
સમયગાળો	વર્ષ ૦૮, માસ ૦૩, દિવસ ૧૫

વર્ષ	માસ	દિવસ
૦૮	૦૩	૧૫

મે. ચોથા એડી.સિની. સિવીલ જજ અને એડી ચીફ જયુ.મેજી.સાહેબની કોર્ટમાં મું.જામનગર

ફોજદારી કેસ નં. ૮૦૨૪/૨૦૧૭

આંક:–

ફરીયાદી :- **ઇન્ડસઇન્ડ બેંકના અધિકૃત અધીકારી**
શ્રી અશોકકુમાર મણીલાલ આચર
ઉ.વ.આ. ૪૧, ધંધો: નોકરી રહે.આદીપુર, (કચ્છ)
ઓફીસ ઠે. અપુર્વ પ્લાઝા-૨, બીજો માળ,
ઇન્કમ ટેક્ષ ઓફીસની બાજુમાં
માણેક સેન્ટર સામે, પી.એન.માર્ગ, જામનગર

વિરૂધ્ધ

આરોપી :- **શ્રી ચંદ્રસિંહ સાદુરભા હાથલ**
ઉ.વ.પુખ્ત, ધંધો–વેપાર,
રહે.હાઇવે રોડ, હમુસર તા. ઓખામંડળ
જી. દેવભૂમી દ્વારકા

ગુનો :– ધી નેગોશીએબલ ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટ એકટની કલમ–૧૩૮ અન્વયે

ફરીયાદ પક્ષે :– વિ. વકીલ શ્રી એ.બી.ઝવેરી

આરોપી પક્ષે :– વિ. વકીલ શ્રી એન.એમ.ચાંચીયા

–:ચુકાદો:–

(૧) ફરીયાદપક્ષના કેસની ટુંકમાં હકીકત :–

ફરીયાદપક્ષના કેસની ટુંકમાં વિગત હકીકત એવી છે કે, ફરીયાદી કંપની અધિનિયમ,૧૯૫૬ ની જોગવાઇ હેઠળ નોંધાયેલ અને સ્થાપીત થયેલ પબ્લીક લીમીટેડ કંપની છે અને બેન્કીંગ તથા ઓટોમોબાઈલ્સ ફાયનાન્સને લગતુ કામકાજ કરે છે. હાલની ફરીયાદ ફરીયાદી બેંકના લીગલ એકઝીકયુટીવ તરીકે ફરીયાદી દ્વારા આરોપી વિરૂધ્ધ કરવામાં આવેલ છે. આ કામના આરોપીએ TATA LPT 3118 મોડલનું વાહન ખરીદવા માટે ફરીયાદી બેંક પાસેથી એગ્રીમેન્ટ નં. GJJ 01841 D અન્વયે રૂ.૨૧,૫૦,૦૦૦/– (અંકે રૂપીયા એકવીસ લાખ પચાસ હજાર પુરા)ની લોન લીધેલ. જે લોનની રકમ માસીક રૂ.૫૯,૨૦૦/– ના એક એવા ૪૮ સરખા માસીક હપ્તાથી પરત ચુકવવાની હતી, પરંતુ આ કામના આરોપીએ લીધેલ લોનના હપ્તા સમયસર અને નિયમીત રીતે ચુકવવામાં નિષ્ફળ જતાં આરોપીએ કુલ રૂ.૧૪,૯૫,૭૦૦/–(અંકે રૂપીયા ચૌદ લાખ પંચાણું હજાર સાતસો પુરા) કાયદેસરના દેવા પેટે ફરીયાદીને ચુકવવાના હતા, જે કાયદેસરના દેવાનો સ્વીકાર કરી આરોપીએ એચ.ડી.એફ.સી. બેંક, મીઠાપુર શાખાનો ચેક નં. ૦૦૦૦૦૪ તા.૧૫/૧૧/૨૦૧૭ ના રોજનો રૂ.૧૪,૯૫,૭૦૦/– ની રકમનો ફરીયાદીને આપેલ. જે ચેક ફરીયાદીએ તેઓની બેંકમાં જમા કરાવતાં સદર ચેક તા.૧૬/૧૧/૨૦૧૭ ના રોજ *"અપુરતાં ભંડોળ"* ના શેરા સાથે પરત ફરેલ. જેની જાણ ફરીયાદીને થતાં ફરીયાદીએ તેઓના વિ.વ.શ્રી મારફતે આરોપીને તા.૨૪/૧૧/૨૦૧૭ ના રોજ રજીસ્ટર્ડ પોસ્ટ એ.ડી. થી ચેક પરત ફર્યા અંગેની તથા ચેકમાં જણાવેલ નાણાં ચુકવી આપવા માટે માંગણા નોટીસ મોકલેલી, જે

માંગણા આરોપીને તા.૨૮/૧૧/૨૦૧૭ ના રોજ બજી ગયેલ હોવા છતાં આ કામના આરોપીએ માંગણા નોટીસમાં જણાવ્યા મુજબ ચેકની રકમ નિર્ધારીત કરેલ સમયમર્યાદામાં ફરીયાદીને ન ચુકવી આરોપીએ ધી નેગોશીએબલ ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટ એકટ–૧૮૮૧ (કે જેને હવે પછીથી ટુંકમાં *"અધિનિયમ ૧૮૮૧"* તરીકે સંબોધેલ છે) ની કલમ–૧૩૮ અન્વયેનો શિક્ષાપાત્ર ગુનો આચરેલ હોય તા.૨૬/૧૨/૨૦૧૭ ના રોજ ફરીયાદીએ આરોપી વિરૂધ્ધ લેખીત ફરીયાદ અત્રેની અદાલત સમક્ષ રજુ કરેલ છે અને આરોપી વિરૂધ્ધ અધિનિયમ–૧૮૮૧ ની કલમ–૧૩૮ અન્વયે શિક્ષાત્મક કાર્યવાહી કરવા વિનંતી કરેલ છે.

(૨) કોર્ટ કાર્યવાહી :–

આ કામે ફરીયાદીની લેખીત ફરીયાદ તા. ૨૬/૧૨/૨૦૧૭ ના રોજ દાખલ થતાં અદાલત ધ્વારા ફરીયાદીની ફરીયાદ સંદર્ભે વેરીફીકેશન નોંધ્યાં બાદ અદાલત દ્વારા અધિનિયમ–૧૮૮૧ ની કલમ–૧૩૮ અન્વયેના શીક્ષાપાત્ર ગુનાનું સંજ્ઞાન લઈ ફોજદારી કાર્યરીતી સંહિતા–૧૯૭૩ (કે જેને હવે પછીથી ટૂંકમાં *''સંહિતા–૧૯૭૩''* તરીકે સંબોધેલ છે) ની કલમ–૨૦૪ અન્વયે આરોપી વિરૂધ્ધ અધિનિયમ–૧૮૮૧ ની કલમ–૧૩૮ અન્વયેના શીક્ષાપાત્ર ગુનાના સમન્સ ઇશ્યુ કરતાં આરોપી તેઓના વિ.વકીલશ્રી મારફતે અદાલત સમક્ષ હાજર થયેલ છે. આ અદાલત ધ્વારા આરોપીને ફરીયાદ પક્ષના આધારભુત પુરાવાની નકલ વિનામુલ્યે આપવામાં આવેલાનું સુનિશ્ચિત કર્યા બાદ આરોપીનું ગુના સંબંધે આંક–૧૪ થી નિવેદન નોંધવામાં આવેલ છે, જે નિવેદનમાં આ કામના આરોપી દ્વારા તેના વિરૂધ્ધના ગુનાનો

ઈન્કાર કરવામાં આવેલ છે. આથી સદર કામે આરોપી સામેની ઈન્સાફી કાર્યવાહી આગળ ચલાવવામાં આવેલ છે.

૩) ફરીયાદપક્ષે રજુ થયેલ પુરાવો:–

આ કામે ફરીયાદપક્ષે આરોપી વિરૂધ્ધ પોતાનો કેસ પુરવાર કરવા માટે નીચે મુજબના મૌખિક તેમજ દસ્તાવેજી પુરાવા રજુ કરવામાં આવેલ છે;

– : મૌખીક પુરાવો :–

નં.	વિગત	આંક
૧.	ફરીયાદી ઈન્ડસઈન્ડ બેંકના અધિકૃત શ્રી અશોકકુમાર મણીલાલ આચર ની સોગંદનામાથી જુબાની	૦૪

–: દસ્તાવેજી પુરાવા :–

નં.	વિગત	આંક
૧.	ચેક નં. ૦૦૦૦૦૪ ની અસલ	૪૫
૨.	સદર ચેક નં. ૦૦૦૦૦૪ નો રીટર્ન મેમો અસલ	૪૬
૩.	આરોપીને મોકલેલ માંગણા નોટીસની સ્થળપ્રત તથા માંગણા નોટીસ રજી.પો.એડી કર્યાની સફેદ પાવતીની અસલ	૪૭
૪.	આરોપીને માંગણા નોટીસ બજી ગયા અંગેના ટ્રેક કન્સાઈનમેન્ટ રીપોર્ટની નકલ	૪૮
૫.	ફરીયાદી અશોકકુમાર આચર જોગના મુખત્યારનામાની નકલ	૪૯

(૪) ફરીયાદપક્ષે આરોપી વિરૂધ્ધ ઉપર મુજબના મૌખિક તથા દસ્તાવેજી પુરાવા રજુ કરેલ છે. સદર કામે રેકર્ડ જોતાં આ કામના આરોપી અદાલત સમક્ષ હાજર રહેતાં ન હોય ફરીયાદી દ્વારા આંક–

૫૦ થી ફરીયાદીની ઉલટતપાસ કરવાનો આરોપીનો હકક બંધ કરવામાં આવેલ. તા.૦૬/૦૮/૨૦૨૫ ના રોજ અરજી કરજુ કરેલ જે અરજી આ અદાલત દ્ધારા મંજુર કરવામાં આવેલ. ત્યારબાદ ફરીયાદપક્ષે આંક–૫૧ થી કલોઝીંગ પુરસીસ રજુ કરી ફરીયાદપક્ષે પુરાવો બંધ જાહેર કરેલ છે અને કામ આરોપીના વિશેષ નિવેદન પર રાખવામાં આવેલ. આ કામના આરોપી અદાલત સમક્ષ હાજર રહેતાં ન હોય આરોપીના વિશેષ નિવેદનનો હકક બંધ કરવા માટે તા.૧૦/૦૯/૨૦૨૫ ફરીયાદપક્ષે આંક–૫૨ થી અરજુ રજુ કરેલ, જે અરજી આ અદાલત દ્ધારા મંજુર કરવામાં આવેલ અને આરોપીના વિશેષ નિવેદનનો હકક બંધ કરવામાં આવેલ. સદર કામે આરોપી સામે બીનજામીન લાયક વોરંટ ઈસ્યુ કરેલ હોય આ કામના આરોપી અદાલત સમક્ષ હાજર થતાં આરોપી સામેનું વોરંટ રદ કરવામાં આવેલ અને આરોપીપક્ષે આંક–૫૪ થી તેઓના વિશેષ નિવેદનનો હકક તથા આંક–૫૫ થી ફરીયાદીની ઉલટતપાસ કરવાનો આરોપીનો હકક ખુલ્લો કરવા માટે આરોપીપક્ષે અરજી રજુ કરતાં સદર અરજી આ અદાલત દ્ધારા મંજુર કરવામાં આવેલ અને ત્યારબાદ આરોપીપક્ષે ફરીયાદીની વિસ્તૃત ઉલટતપાસ કરવામાં આવેલ છે અને ફરીયાદપક્ષે આંક–૫૮ થી કલોઝીંગ પુરશીશ રજુ કરી ફરીયાદપક્ષે વધુ કોઈ મૌખીક કે દસ્તાવેજી પુરાવો રજુ કરવો નથી તેવુ જાહેર કરેલ. આ કામના આરોપી દ્ધારા તેઓના વિશેષ નિવેદન દરમ્યાન જણાવેલ છે કે, તેઓ નિર્દોષ છે. વિશેષમાં આરોપીએ જણાવેલ છે કે, તેઓને બચાવના સાહેદ તપાસવા નથી અને તેઓને સોગંદઉપર જુબાની આપવી નથી.

(૫) સદર કામે આરોપીપક્ષે તેઓના બચાવના સમર્થનમાં કોઈ મૌખીક કે દસ્તાવેજી પુરાવા રજુ કરેલ નથી.

(૬) સદર કામે ફરીયાદી તર્ફે વિ.વ.શ્રી ધ્વારા મૌખિક દલીલો કરવામાં આવેલ છે, જે ધ્યાને લેવામાં આવેલ છે.

(૬.૧) ફરીયાદી તરફે વિ.વકીલશ્રી ધ્વારા મુખ્યત્વે દલીલો કરતાં જણાવેલ છે કે, ફરીયાદી કંપની અધિનિયમ,૧૯૫૬ ની જોગવાઇ હેઠળ નોંધાયેલ અને સ્થાપીત થયેલ પબ્લીક લીમીટિડ કંપની છે અને બેન્કીંગ તથા ઓટોમોબાઇલ્સ ફાયનાન્સને લગતુ કામકાજ કરે છે. વધુમાં દલીલ કરતાં જણાવેલ છે કે, હાલની ફરીયાદ ફરીયાદી બેંકના લીગલ એકઝીકયુટીવ તરીકે ફરીયાદી દ્બારા આરોપી વિરૂધ્ધ કરવામાં આવેલ છે. વધુમાં દલીલ કરતાં જણાવેલ છે કે, આ કામના આરોપીએ TATA LPT 3118 મોડલનું વાહન ખરીદવા માટે ફરીયાદી બેંક પાસેથી એગ્રીમેન્ટ નં. GJJ 01841 D અન્વયે રૂ.૨૧,૫૦,૦૦૦/- ની લોન લીધેલ અને તે લોનની રકમ માસીક રૂ.૫૯,૨૦૦/- ના એક એવા ૪૮ સરખા માસીક હપ્તાથી પરત ચુકવવાની હતી, પરંતુ આ કામના આરોપીએ લીધેલ લોનના હપ્તા સમયસર અને નિયમીત રીતે ચુકવવામાં નિષ્ફળ જતાં આરોપીએ કુલ રૂ.૧૪,૯૫,૭૦૦/- કાયદેસરના દેવા પેટે ફરીયાદીને ચુકવવાના હતા, જે કાયદેસરના દેવાનો સ્વીકાર કરી આરોપીએ એચ.ડી.એફ.સી. બેંક, મીઠાપુર શાખાનો ચેક નં. ૦૦૦૦૦૪ તા.૧૫/૧૧/૨૦૧૭ ના રોજનો રૂ.૧૪,૯૫,૭૦૦/- ની રકમનો ફરીયાદીને આપેલ. વધુમાં દલીલ કરતાં જણાવેલ છે કે, જે ચેક ફરીયાદીએ તેઓની બેંકમાં જમાં કરાવતાં સદર ચેક તા.૧૬/૧૧/૨૦૧૭ ના રોજ *"અપુરતાં ભંડોળ"* ના શેરા સાથે પરત ફરેલ. વધુમાં દલીલ કરતાં જણાવેલ છે કે, જેની જાણ ફરીયાદીને થતાં ફરીયાદીએ તેઓના વિ.વ.શ્રી મારફતે આરોપીને

તા.૨૪/૧૧/૨૦૧૭ ના રોજ રજીસ્ટર્ડ પોસ્ટ એ.ડી. થી ચેક પરત ફર્યા અંગેની તથા ચેકમાં જણાવેલ નાણાં ચુકવી આપવા માટે માંગણા નોટીસ મોકલેલી, જે માંગણા આરોપીને તા.૨૮/૧૧/૨૦૧૭ ના રોજ બજી ગયેલ અને આરોપીએ માંગણા નોટીસમાં જણાવ્યા મુજબ ચેકની રકમ નિર્ધારીત કરેલ સમયમર્યાદામાં ફરીયાદીને ચુકવી આપેલ નહી. વધુમાં દલીલ કરતાં જણાવેલ છે કે, ફરીયાદીએ આ તમામ હકીકત મૌખિક તથા દસ્તાવેજી પુરાવા રજુ કરી પુરવાર કરેલ હોય અને આરોપીએ ફરીયાદીની કોઇ ઉલટતપાસ કરેલ નથી અને ફરીયાદીની તરફેણમાં કરવામાં આવતાં કાનુની અનુમાનોનું કોઇ ખંડન કરેલ ન હોય આરોપીને અધિનિયમ, ૧૮૮૧ ની કલમ-૧૩૮ અન્વયેના શીક્ષાપાત્ર ગુનામાં તકસીરવાન ઠરાવી યોગ્ય તે સજા કરવા વિનંતી કરેલ છે.

(૬.૨) આરોપીપક્ષે વિધ્વાન વકીલશ્રી દ્વારા મુખ્યત્વે દલીલ કરતાં જણાવેલ છે કે, આ કામના આરોપી નિર્દોષ છે અને આ કામના ફરીયાદી બેંક વતી બેંકના લીગલ એકઝીકયુટીવ તરીકે આરોપી વિરૂધ્ધ ફરીયાદ કરેલ છે તે લીગલ એકઝીકયુટીવને આરોપી સામેના કેસની કોઇ જાત માહીતી નથી. વધુમાં દલીલ કરતાં જણાવેલ છે કે, આ કામના આરોપીએ લોનના અમુક માસીક હપ્તા ભરેલ હતા અને તે ભરપાઇ કરેલ માસીક હપ્તાની કોઇ વિગત ફરીયાદીએ તેની ફરીયાદ તથા માંગણા નોટીશમાં જણાવેલ નથી. આથી ફરીયાદપક્ષનો કેસ શંકાશીલ બને છે. વધુમાં દલીલ કરતાં જણાવેલ છે કે, આ કામના આરોપીને ચેક વણચુકવ્યે પરત ફર્યા બાદ જે માંગણા નોટીશ મોકલવામાં આવેલ તે માંગણા નોટીશમાં ફરીયાદી બેંક વતી ફરીયાદ કરનારની કોઇ સહી નથી અને ફરીયાદી અધિનીયમ, ૧૮૮૧ ની

કલમ ૧૩૮(બી) માં કરવામાં આવેલ કાનુની જોગવાઈનું પાલન કરવામાં નિષ્ફળ ગયેલ છે. વધુમાં દલીલ કરતાં જણાવેલ છે કે, ફરીયાદીએ ચેકનો દુરઉપયોગ કરેલ હોય અને આ કામના આરોપીએ પોતાનો સંભવિત બચાવ રજુ કરી ફરીયાદીની તરફેણમાં કરવામાં આવતા કાનુની અનુમાનોનું આરોપીએ ફરીયાદીની ઉલટ તપાસ કરી ખંડન કરેલ હોય આરોપીને નિર્દોષ ઠરાવી છોડી મુકવા વિનંતી કરેલ છે.

(૭) ઉપરોકત કેસની હકીકતો તથા રજુ પુરાવાના આધારે અત્રેની અદાલત સમક્ષ સદર કેસના ન્યાયીક નિર્ણય સારું નીચે મુજબના મુદ્દા ઉપસ્થિત થાય છે;

: ૧ : શું ફરીયાદપક્ષ નિ:શંકપણે એ હકીકત પુરવાર કરે છે કે, આ કામના આરોપીએ ફરીયાદી બેંક પાસેથી TATA LPT 3118 મોડલનું વાહન ખરીદવા માટે ફરીયાદી બેંક પાસેથી એગ્રીમેન્ટ નં. GJJ 01841 D અન્વયે રૂ.૨૧,૫૦,૦૦૦/- ની લોન લીધેલ, જે લોનની રકમ માસીક રૂ.૫૯,૨૦૦/- ના એક એવા ૪૮ સરખા માસીક હપ્તાથી પરત ચુકવવાની હતી, પરંતુ આ કામના આરોપીએ લીધેલ લોનના હપ્તા સમયસર અને નિયમીત રીતે ચુકવવામાં નિષ્ફળ જતાં આરોપીએ કુલ રૂ.૧૪,૯૫,૭૦૦/- કાયદેસરના દેવા પેટે ફરીયાદીને ચુકવવાના હતા, જે કાયદેસરના દેવાનો સ્વીકાર કરી આરોપીએ એચ.ડી.એફ.સી. બેંક, મીઠાપુર શાખાનો ચેક નં. ૦૦૦૦૦૪ તા.૧૫/૧૧/૨૦૧૭ ના રોજનો રૂ.૧૪,૯૫,૭૦૦/- ની રકમનો ફરીયાદીને આપેલ, જે ચેક ફરીયાદીએ તેઓની બેંકમાં જમા કરાવતાં સદર ચેક તા.૧૬/૧૧/૨૦૧૭ ના રોજ *"અપુરતાં ભંડોળ"* ના શેરા સાથે પરત ફરેલ અને જેની જાણ ફરીયાદીને થતાં ફરીયાદીએ તેઓના વિ.વ.શ્રી મારફતે આરોપીને તા.૨૪/૧૧/૨૦૧૭ ના રોજ રજીસ્ટર્ડ પોસ્ટ એ.ડી. થી ચેક પરત

ફર્યા અંગેની તથા ચેકમાં જણાવેલ નાણાં ચુકવી આપવા માટે માંગણા નોટીસ મોકલેલી, જે માંગણા આરોપીને તા.૨૮/૧૧/૨૦૧૭ ના રોજ બજી ગયેલ અને આરોપીએ માંગણા નોટીસમાં જણાવ્યા મુજબનું વર્તન નહીં કરી આરોપીએ ધી નેગોશીએબલ ઇન્ટ્રુમેન્ટ એક્ટ, ૧૮૮૧ ની કલમ-૧૩૮ અન્વયેનો શિક્ષાપાત્ર ગુન્હો આચરેલ છે?

: ૨ : શું આરોપીપક્ષે ફરીયાદીની તરફેણમાં કરવામાં આવતાં કાનુની અનુમાનોનું પોતાનો સંભવિત બચાવ રજુ કરી ખંડન કરેલ છે?

: ૩ : શું હુકમ?

(૮) ઉપરોકત મુદ્દાઓના મારા નિર્ણયો નીચે મુજબના છે;

: ૧ : હકારાત્મક,

: ૨ : નકારાત્મક,

: ૩ : આખરી હુકમ મુજબ

મુદ્દા નં. ૧ અને ૨ પરત્વે પુરાવાકીય મુલ્યાંકન સહિતની વિસ્તૃત ચર્ચા:

(૯) ફરીયાદપક્ષે આરોપી વિરુધ્ધ પોતાના કેસની હકીકત પુરવાર કરવા માટે ઉપર મુજબના મૌખીક તેમજ દસ્તાવેજી પુરાવા રજુ કરેલ છે. સૌપ્રથમ મૃદા નં.૧ અને ૨ પરત્વે ફરીયાદપક્ષે રજુ મૌખીક તથા દસ્તાવેજી પુરાવાની વિસ્તૃત ચર્ચા કરતા અગાઉ અધિનીયમ-૧૮૮૧ ની કલમ- ૧૩૮ કે જે પ્રકરણ ૧૭ માં સમાવીષ્ટ છે અને તે પ્રકરણ ધારાસભા દ્વારા *ACT-66 of 1988 w.e.f. 1st April 1989* થી સામેલ કરવામાં આવેલ અને આ પ્રકરણને ધડવા પાછળનો ધારાસભાનો હેતુ અને ઈરાદો જે હતો તેને તાજેતરમાં નામ. સર્વોચ્ચ

અદાલત દ્વારા *Sanjabij Tari Versus Kishore S.Borcar, 2025 (0) AIJEL-SC 75934* ના ચુકાદાના પેરા ૧૧ અને પેરા ૧૪ માં વર્ણન કરતાં જણાવેલ છે કે;

"11. Having heard learned counsel for the parties, this Court is of the view that it is essential to first outline the scope and intent of Chapter XVII (Sections 138 to 148) of NI Act which has been inserted by Act 66 of 1988 w.e.f. 1st April 1989."

"14.Consequently, this Court is of the view that the intent behind introducing Chapter XVII is to restore the credibility of cheques as a trustworthy substitute for cash payment and to promote a culture of using cheques. Further, by criminalizing the act of issuing cheques without sufficient funds or for other specified reasons, the law promotes financial discipline, discourages irresponsible practices and allows for a more sufficient and timely resolution of disputes compared to the previous pure civil remedy which was found to involve the payee in a long-drawn out process of litigation."

આમ,ઉપરોકત ચુકાદામાં અધિનીયમ,૧૮૮૧ ના પ્રકરણ ૧૭(કલમ-૧૩૮ થી ૧૪૮)ને ધડવા પાછળનો ધારાસભાનો ઈરાદો વ્યકત કરતાં જણાવેલ છે કે, રોકડ ચુકવણી માટે વિશ્વસનીય વિકલ્પ તરીકે ચેકની વિશ્વસનીયતાને પુન: સ્થાપીત કરવાનો અને ચેકનો ઉપયોગ કરવાની સંસ્કૃતીને પ્રોત્સાહન આપવાનો છે.વધુમાં પુરતાં ભંડોળ વિના અથવા અન્ય ચોકકસ કારણોસર ચેક જારી કરવાના કૃત્યને ગુનાહીત બનાવીને નાણાંકીય શિસ્તતા જાળવવાનો તથા બેજવાબદાર પ્રથાને નીરુત્સાહી કરવા અને દિવાની દાદની સરખામણીમાં તેને વધુ કાર્યક્ષમ બનાવી સમયસર તકરારનું નિવારણ લાવી શકાય અને પક્ષકારને લાંબી કાનુની કાર્યવાહી માંથી પસાર ન થવુ પડે તે માટે ઝડપથી ન્યાય મળી શકે તે ઈરાદો ધારાસભા દ્વારા વ્યકત કરવામાં આવેલ છે. આ કામના આરોપી વિરૂધ્ધ જયારે અધિનીયમ,૧૮૮૧ ની કલમ ૧૩૮ અન્વયેના શીક્ષાપાત્ર ગુનાનું તહોમત મુકવામાં આવેલ છે,ત્યારે સદર કાનુની જોગવાઇ અન્વયેના શિક્ષાપાત્ર ગુના માટેના આવશ્યક તત્વો ધ્યાને

લેવા અત્યંત જરૂરી છે અને જેથી ચુકાદાની સરળતા ખાતર અધિનીયમની કલમ–૧૩૮ નીચે મુજબ રજુ કરવામાં આવેલ છે;

"Section-138 Dishonour of cheque for insufficiency, etc.,of funds in the account:Where any cheque drawn by a person on an account maintained by him with a banker for payment of any amount of money to another person from out of that account for the discharge, in whole or in part, of any debt or other liability, is returned by the bank unpaid, either because of the amount of money standing to the credit of that account is insufficient to honour the cheque or that it exceeds the amount arranged to be paid from that account by an agreement made with that bank, such person shall be deemed to have committed an offence and shall, without prejudice to any other provision of this Act, be punished with imprisonment for a term which may be extended to two years, or with fine which may extend to twice the amount of the cheque, or with both.
Provided that nothing contained in this section shall apply unless-
(a) the cheque has been presented to the bank within a period of six months from the date on which it is drawn or within the period of its validity, whichever is earlier;
(b) the payee or the holder in due course of the cheque, as the case may be, makes a demand for the payment of the said amount of money by giving a notice, in writing, to the drawer of the cheque,within thirty days of the receipt of information by him from the bank regarding the return of the cheque as unpaid; and
(c) the drawer of such cheque fails to make the payment of the said amount of money to the payee or, as the case may be, to the holder in due course of the cheque, within fifteen days of the receipt of the said notice.
Explanation :- " For the purpose of this section, debt of other liability means a legally enforceable debt or other liability."

આમ,અધિનિયમ, ૧૮૮૧ ની કલમ-૧૩૮ માં કરવામાં આવેલ જોગવાઈ સંદર્ભે ફરીયાદપક્ષે તે ગુનો પુરવાર કરવા માટે સદર કલમના આવશ્યક તત્વો અદાલત સમક્ષ સ્પષ્ટપણે પુરાવર કરવાના રહે છે, તે સંદર્ભે આ અદાલતનું ધ્યાન નામ. સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા *"Prem Chand Vijay Kumar Vs. Yashpal Singh" reported in 2005 (4) SCC page no-417"* ઉપર પ્રસિધ્ધ થયેલ ચુકાદા ઉપર જાય છે. જે ચુકાદામાં નામ.સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા અધિનીયમ,૧૮૮૧ ની કલમ–૧૩૮ અન્વયેના શિક્ષાપાત્ર ગુનાની

હકીકત પુરવાર કરવા માટે જે આવશ્યક તત્વો ફરીયાદપક્ષે પુરવાર કરવાના રહે છે, તેની ચર્ચા કરતાં જણાવેલ છે કે,

"...View in that Context, the following facts are required to be proved successfully prosecute the drawer for an offence under section 138 of the Act:
(a) that the cheque was drawn for payment of an amount of money for discharge of a debt/liability and the cheque was dishonoured;
(b) that the cheque was presented within the prescribed period;
(c) that the payment made a demand for payment of the money by giving a notice in writing to the drawer within the stipulated period; and
(d) that the drawer failed to make the payment within 15 days of the receipt of the notice."

આમ, ઉપરોકત ચુકાદામાં જણાવ્યા મુજબ, ફરીયાદપક્ષે અદાલત સમક્ષ એ હકીકત સ્પષ્ટપણે પુરવાર કરવાની રહે છે કે, આપવામાં આવેલ ચેક આરોપીએ સમગ્ર અથવા અંશત: દેવુ કે અન્ય જવાબદારી અદા કરવા માટે પોતે નિભાવતો હોય તેવા બેંક ખાતા ઉપરનો ચેક આપવામાં આવેલ હતો અને તેવો ચેક ચુકવણી કર્યા વીના બેંકે પરત કરેલ હતો. વધુમાં એ પણ સ્પષ્ટપણે પુરવાર કરવાનું રહે છે કે, આપવામાં આવેલ ચેક નિયત કરવામાં આવેલ સમયમર્યાદામાં ભરણાં માટે રજુ કરવામાં આવેલ હતો. વધુમાં એ પણ પુરવાર કરવાનું રહે છે કે, ફરીયાદીએ કાયદાથી નિયત કરેલ સમયમર્યાદામાં ચેકનો અસ્વીકાર થયેલાની સાથે ચેકમાં જણાવેલ રકમની માંગણી કરતી માંગણા નોટીસ આરોપીને આપવામાં આવેલ હતી અને તેવી નોટીસ મળ્યા તારીખથી ૧૫ દિવસમાં માંગણા મુજબની રકમ ચુકવવામાં આરોપી નિષ્ફળ ગયેલ હતો.

(૯.૧) સદર કામે રજુ થયેલ રેકર્ડ પરનો પુરાવો ધ્યાને લેવામાં આવે તો, ફરીયાદપક્ષે પોતાનો કેસ પુરવાર કરવા માટે આંક-૦૪ થી ફરીયાદીની સોગંદનામાં સ્વરૂપમાં જુબાની રજુ કરેલ છે અને તે

જુબાનીમાં પોતાની આંક–૦૧ ની ફરીયાદમાં જણાવેલ તમામ હકીકતોને વળગી રહી ફરીયાદને સમર્થનકારી પુરાવો રજુ કરે છે. સદર કામે ફરીયાદપક્ષે જે પુરાવો રજુ કરવામાં આવેલ છે, તેનું હવે પછીથી વિગતવાર પુરાવકીય મુલ્યાંકન કરવામાં આવેલ છે. વધુમાં બંન્નેપક્ષે પોતાનો કેસ પુરાવાર કરવા માટે જે દસ્તાવેજી પુરાવા રજુ કરેલ છે તેને પણ ધ્યાને લેવામાં આવેલ છે તથા પક્ષકારો તર્ફે રજુ નામદાર ઉચ્ચ અદાલત અને નામદાર સર્વોચ્ચ અદાલતના ચુકાદાઓ માનભેર વંચાણે લેવામાં આવેલ છે.

(૧૦) ફરીયાદપક્ષે રજુ મૌખીક જુબાની તથા રજુ કરવામાં આવેલ અન્ય દસ્તાવેજોની સાથે સાથે અધિનિયમની કલમ–૧૩૮ અન્વયેના શિક્ષાપાત્ર ગુનાની સાબીતી સંદર્ભે અદાલતે અનુમાનો ફરીયાદીની તરફેણમાં કરવાના હોય છે અને તે મુજબ અધિનિયમ,૧૮૮૧ ની કલમ–૧૧૮ તથા કલમ–૧૩૯ માં તે સંબંધેની જોગવાઇ કરવામાં આવેલ છે. જે કાનુની પ્રબંધો ચુકાદાની સરળતા ખાતર નીચે મુજબ રજુ કરવામાં આવેલ છે;

“118: Presumptions as to negotiable instruments: Until the contrary is proved, the following presumptions shall be made:
(a) of consideration.that every negotiable instrument was made or drawn for consideration, and that every such instrument, when it has been accepted, indorsed, negotiated or transferred, was accepted, indorsed, negotiated or transferred for consideration;
(b) as to date.that every negotiable instrument bearing a date was made or drawn on such date;
(c) as to time of acceptance.that every accepted bill of exchange was accepted within a reasonable time after its date and before its maturity;
(d) as to time of transfer.that every transfer of a negotiable instrument was made before its maturity;
(e) as to order of indorsements. that the indorsements appearing upon a negotiable instrument were made in the order in which they appear thereon;
(f) as to stamp.that a lost promissory note, bill of exchange or cheque was duly stamped;

(g) that holder is a holder in due course.that the holder of a negotiable instrument is a holder in due course:

Provided that, where the instrument has been obtained from its lawful owner, or from any person in lawful custody thereof, by means of an offence or fraud, or has been obtained from the maker or acceptor thereof by means of an offence or fraud, or for unlawful consideration, the burden of proving that the holder is a holder in due course lies upon him.

139. Presumption in favour of holder.It shall be presumed, unless the contrary is proved, that the holder of a cheque received the cheque, of the nature referred to in section 138, for the discharge, in whole or in part, of any debt or other liability."

આમ, ઉપરોકત કાનુની પ્રબંધો વંચાણે લેતાં તેમાં કરવામાં આવેલ જોગવાઇ મુજબના અનુમાન ફરીયાદીની તરફેણમાં કરવાના રહે છે અને તે મુજબ જો એકવાર એમ સાબીત થાય કે, આરોપીએ ફરીયાદીને ચેક આપેલ છે, તેવા સંજોગોમાં આ અનુમાન ફરીયાદીની તરફેણમાં કરવાના રહે છે. જો આરોપીપક્ષ આ અનુમાનોનું ખંડન કરવામાં સફળ રહે તો, આ અનુમાનો ફરીયાદીની તરફેણમાં કરી શકાય નહી. જો કે, ફરીયાદીની તરફેણમાં કરવામાં આવતાં અનુમાનનો ગુનો પુરવાર કરવા માટે નિર્ણયાત્મક સાબીત નથી, પરંતુ આવા અનુમાનોને યોગ્ય અને વ્યાજબી પુરાવા તથા ખુલાસાઓથી ખંડન કરી શકાય છે. વધુમાં, આરોપીએ તેવા અનુમાનોનું ખંડન કરવા સોગંધ ઉપર જુબાની આપવી જ જોઇએ તેવો કાયદાનો કોઇ નિયમ નથી, પરંતુ આરોપી આવા અનુમાનોનું ખંડન ફરીયાદીની ઉલટતપાસ થકી તથા રેકર્ડ પરના પુરાવા પરથી કરી શકે છે. સદર કામે જયારે ફરીયાદપક્ષે આરોપી વિરૂધ્ધ અધિનિયમ, ૧૮૮૧ ની કલમ–૧૩૮ અન્વયેના શિક્ષાપાત્ર ગુનાની હકીકત પુરવાર કરવા ધારેલ છે, ત્યારે કાનુની પ્રબંધો મુજબ ફરીયાદીની તરફેણમાં જે અનુમાન કરવાના રહે છે તે અનુમાન અધિનિયમની કલમ–૧૧૮ તથા કલમ–૧૩૯ અન્વયે કરવામાં આવેલ જોગવાઇ મુજબ કરવાના રહે છે તથા જયારે આ અનુમાનો

ખંડનાત્મક છે અને આવા અનુમાનોનું આરોપીપક્ષે ખંડન કરવાનું રહે છે, ત્યારે આ અનુમાનોનું ખંડન કેવી રીતે કરી શકાય તથા તેવા અનુમાનોનું ખંડન કરવા માટે પુરાવાનો બોજો કોના ઉપર છે, તે બાબતે અત્રેની અદાલતનું ધ્યાન નામદાર સર્વોચ્ચ અદાલત ધ્વારા *"Hiten P. Dalal Vs. Bratindranath Banerjee (2001) 6 SCC 16"* ઉપર પ્રસિધ્ધ થયેલ ચુકાદા ઉપર જાય છે, જે ચુકાદામાં નામદાર સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા નીચે મુજબ અવલોકન કરવામાં આવેલ છે કે;

"Section 139 provides that "it shall be presumed, unless the contrary is proved, that the holder of a cheque received the cheque, of the nature referred to in Section 138 for the discharge, in whole or in part, of any debt or other liability." The effect of these presumptions is to place the evidential burden on the accused of proving that the cheque was not received by the complainant towards the discharge of any liability. Because both Sections 138 and 139 require that the Court "shall presume" the liability of the drawer of the cheques for the amounts for which the cheques are drawn, as noted in it is obligatory on the Court to raise this presumption in every case where the factual basis for the raising of the presumption had been established. It introduced an exception to the general rule as to the burden of proof in criminal cases and shifts the onus on to the accused. Such a presumption is a presumption of law, as distinguished from a presumption of fact which describes provisions by which the Court "may presume" a certain state of affairs. Presumptions are rules of evidence and do not conflict with the presumption of innocence, because by the latter all that is meant is that the prosecution is obliged to prove the case against the accused beyond reasonable doubt. The obligation on the prosecution may be discharged with the help of presumptions of law or fact unless the accused adduces evidence showing the reasonable possibility of the non existence of the presumed fact. (Paras 20, 21)

The distinction between the two kinds of presumption lay not only in the mandate to the Court, but also in the nature of the evidence required to rebut the two. In the case of discretionary presumption the presumption if drawn may be rebutted by an explanation which 'might reasonably be true and which is consistent with the innocence" of the accused. On the other hand in the case of a mandatory presumption "the burden resting on the

accused person in such a case would not be as light as it is where a presumption is raised under Section 114 of the Evidence Act and cannot be held to be discharged merely by reason of the fact that the explanation offered by the accused is reasonable and probable. It must further be shown that the explanation is a true one. The words 'unless the contrary is proved' which occur in this provision make it clear that the presumption has to be rebutted by proof and not by a bare explanation which is merely plausible. A fact is said to be proved when its existence is directly established or when upon the material before it the Court finds its existence to be so probable that a reasonable man would act on the supposition that it exist. Unless therefore, the explanation is supported by proof, the presumption created by the provision cannot be said to be rebutted."

(૧૦.૧) અત્રેથી એ નોંધવું જરુરી છે કે, અધિનિયમ,૧૮૮૧ ની કલમ −૧૩૯ અન્વયે કરવામાં આવતાં અનુમાન એ ખંડનાત્મક અનુમાન છે. નામદાર સર્વોચ્ચ અદાલત ધ્વારા અધિનિયમની કલમ−૧૧૮ તથા કલમ−૧૩૯ માં કરવામાં આવેલ કાનુની પ્રબંધો સંબંધે અવારનવાર અનેક ચુકાદાઓમાં તેની વિસ્તૃત ચર્ચા કરેલ છે, જેને હવે પછીથી ચુકાદાની સરળતા ખાતર રજુ કરવામાં આવેલ છે. વધુમાં, અત્રેથી એ નોંધ કરવી જરૂરી છે કે, એ કાનુનનો સામાન્ય સિધ્ધાંત છે કે જયારે કાયદામાં ખાસ જોગવાઈ કરીને આરોપી ઉપર પુરાવાનો બોજો મુકવામાં આવેલ હોય અને જયારે કાનુની અનુમાનો આરોપીને દોષિત હોવા અંગેનું કરવાનું હોય છે ત્યારે નામદાર સર્વોચ્ચ અદાલતના ત્રણ માનનીય ન્યાયાધીશની ખંડપીઠ ધ્વારા *"Kali Ram Vs. State of Himachal Pradesh,(1973) 2 SCC 808"* ઉપર પ્રસિધ્ધ થયેલ ચુકાદાના પેરા ૨૨ માં નીચે મુજબ અવલોકન કરેલ છે;

"22. ………One of the cardinal principles which has always to be kept in view in our system of administration of justice for criminal cases is that a person arraigned as an accused is presumed to be innocent unless that presumption is rebutted by the prosecution by production of evidence as may show him to be guilty of the offence with which he is charged. The burden of proving the guilt of the accused is upon the prosecution and unless it relieves

itself of that burden, the courts cannot record a finding of the guilt of the accused. There are certain cases in which statutory presumptions arise regarding the guilt of the accused, but the burden even in those cases is upon the prosecution to prove the existence of facts which have to be present before the presumption can be drawn. Once those facts are shown by the prosecution to exist, the Court can raise the statutory presumption and it would, in such an event, be for the accused to rebut the presumption. The onus even in such cases upon the accused is not as heavy as is normally upon the prosecution to prove the guilt of the accused. If some material is brought on the record consistent with the innocence of the accused which may reasonably be true, even though it is not positively proved to be true, the accused would be entitled to acquittal."

(૧૦.૨) વધુમાં નામદાર સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા *M.S. Narayana Menon Alias Mani Vs. State of Kerala and Another, (2006) 6 SCC 39* ઉપર પ્રસિધ્ધ થયેલ ચુકાદામાં અધિનિયમની કલમ–૧૧૮(એ), કલમ–૧૩૮ તથા કલમ–૧૩૯ ના કાનુની પ્રબંધો ની વિસ્તૃત ચર્ચા કરતાં પ્રસ્થાપીત કરેલ છે કે, કલમ–૧૧૮(એ) અને કલમ–૧૩૯ અન્વયેના અનુમાનો એ ખંડનાત્મક અનુમાનો છે. વધુમાં નામદાર સર્વોચ્ચ અદાલત ધ્વારા સદર ચુકાદામાં *"may presume"* અને *"shall presume"* શબ્દના અર્થની વિસ્તૃત છણાવટ કરતાં સદર ચુકાદાના પેરા-૨૮ માં અવલોકન કરેલ છે કે;

"28. What would be the effect of the expressions "may presume", 'shall presume" and "conclusive proof" has been considered by this Court in Union of India v. Pramod Gupta, (2005) 12 SCC 1, in the following terms: (SCC pp. 30-31, para 52) "It is true that the legislature used two different phraseologies 'shall be presumed' and 'may be presumed' in Section 42 of the Punjab Land Revenue Act and furthermore although provided for the mode and manner of rebuttal of such presumption as regards the right to mines and minerals said to be vested in the Government vis-Ã -vis the absence thereof in relation to the lands presumed to be retained by the landowners but the same would not mean that the words 'shall presume' would be conclusive. The meaning of the expressions 'may presume' and 'shall presume' have been explained in Section 4 of the Evidence Act, 1872, from a perusal

whereof it would be evident that whenever it is directed that the court shall presume a fact it shall regard such fact as proved unless disproved. In terms of the said provision, thus, the expression 'shall presume' cannot be held to be synonymous with 'conclusive proof'."

આમ, ઉપરોકત ચુકાદાના પેરા–૨૮ માં નામદાર સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા એવું ઠરાવવામાં આવેલ છે કે, *"shall presume"* શબ્દ *"conclusive proof"* શબ્દનો સમાનાર્થી શબ્દ હોઈ શકે નહી. વધુમાં સદર ચુકાદામાં પુરાવા અધિનિયમની કલમ–૦૩ માં ઉલ્લેખ *"proved"* અને *"disproved"* શબ્દને સંદર્ભમાં રાખી તેની વિસ્તૃત ચર્ચા કરતા પેરા–૩૦ માં નીચે મુજબ અવલોકન કરેલ છે;

"30. Applying the said definitions of "proved" or "disproved" to the principle behind Section 118(a) of the Act, the court shall presume a negotiable instrument to be for consideration unless and until after considering the matter before it, it either believes that the consideration does not exist or considers the non-existence of the consideration so probable that a prudent man ought, under the circumstances of the particular case, to act upon the supposition that the consideration does not exist. For rebutting such presumption, what is needed is to raise a probable defence. Even for the said purpose, the evidence adduced on behalf of the complainant could be relied upon."

વધુમાં સદર ચુકાદામાં નામદાર સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા એ પણ અવલોકન કરવામાં આવેલ છે કે, આરોપીને સંભવીત બચાવ રજુ કરવા માટે સીધો પુરાવો આપવો જ તેવું જરૂરી નથી. ફરીયાદી દ્વારા જે કોઈ પુરાવો રજુ કરવામાં આવેલ હોય તે પુરાવા પર આધાર રાખીને પણ અનુમાનોનું ખંડન કરી શકે છે. નામદાર સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા સદર ચુકાદાના પેરા–૩૨ માં અવલોકન કરતાં જણાવેલ છે કે;

"32. The standard of proof evidently is preponderance of probabilities. Inference of preponderance of probabilities can be drawn not only from the materials on record but also by reference to the circumstances upon which he relies."

(૧૦.૩) આ તબકકે નામદાર સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા *Rangappa Vs.*

Sri Mohan, (2010) 11 SCC 441 માં કરવામાં આવેલ અવલોકનો ધ્યાને લેવા અત્યંત જરુરી છે અને તેથી હાલના ચુકાદાના સરળતા ખાતર નામદાર સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા સદર ચુકાદાના પેરા-૨૬ થી પેરા-૨૮ માં કરવામાં આવેલ અવલોકન નીચે મુજબ રજુ કરવામાં આવેલ છે;

"26. In light of these extracts, we are in agreement with the respondent claimant that the presumption mandated by Section 139 of the Act does indeed include the existence of a legally enforceable debt or liability. To that extent, the impugned observations in Krishna Janardhan Bhat, (2008) 4 SCC 54 may not be correct. However, this does not in any way cast doubt on the correctness of the decision in that case since it was based on the specific facts and circumstances therein. As noted in the citations, this is of course in the nature of a rebuttable presumption and it is open to the accused to raise a defence wherein the existence of a legally enforceable debt or liability can be contested. However, there can be no doubt that there is an initial presumption which favours the complainant."

"27. Section 139 of the Act is an example of a reverse onus clause that has been included in furtherance of the legislative objective of improving the credibility of negotiable instruments. While Section 138 of the Act specifies a strong criminal remedy in relation to the dishonour of cheques, the rebuttable presumption under Section 139 is a device to prevent undue delay in the course of litigation. However,it must be remembered that the offence made punishable by Section 138 can be better described as a regulatory offence since the bouncing of a cheque is largely in the nature of a civil wrong whose impact is usually confined to the private parties involved in commercial transactions. In such a scenario, the test of proportionality should guide the construction and interpretation of reverse onus clauses and the defendant-accused cannot be expected to discharge an unduly high standard of proof.

28. In the absence of compelling justifications, reverse onus clauses usually impose an evidentiary burden and not a persuasive burden. Keeping this in view, it is a settled position that when an accused has to rebut the presumption under Section 139, the standard of proof for doing so is that of "preponderance of probabilities". Therefore, if the accused is able to raise a probable defence which creates doubts about the existence of a legally enforceable debt or liability, the prosecution can fail. As clarified in

the citations, the accused can rely on the materials submitted by the complainant in order to raise such a defence and it is conceivable that in some cases the accused may not need to adduce evidence of his/her own."

(૧૦.૪) નામદાર સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા *Baslingappa Vs. Mudibasappa 2019 (5) SCC 418* ઉપર પ્રસીધ્ધ થયેલ ચુકાદામાં *Kali Ram Vs. State of Himachal Pradesh,(1973) 2 SCC 808, Bharat Barrel & Drum Manufacturing Company Vs. Amin Chand Pyarelal, (1999) 3 SCC 35, M.S. Narayana Menon Alias Mani Vs. State of Kerala and Another, (2006) 6 SCC 39, Krishna Janardhan Bhat Vs. Dattatraya G. Hegde, (2008) 4 SCC 54, Kumar Exports Vs. Sharma Carpets, (2009) 2 SCC 513, Rangappa Vs. Sri Mohan, (2010) 11 SCC 441)* ના ચુકાદાઓને ધ્યાનમાં રાખી સદર ચુકાદાના પેરા નં. ૨૩ માં જણાવેલ છે કે;

" 23. We having noticed the ratio laid down by this Court in above cases on Sections 118(a) and 139, we now summarise the principles enumerated by this Court in following manner:-
(i) Once the execution of cheque is admitted Section 139 of the Act mandates a presumption that the cheque was for the discharge of any debt or other liability.
(ii) The presumption under Section 139 is a rebuttable presumption and the onus is on the accused to raise the probable defence. The standard of proof for rebutting the presumption is that of preponderance of probabilities.
(iii) To rebut the presumption, it is open for the accused to rely on evidence led by him or accused can also rely on the materials submitted by the complainant in order to raise a probable defence. Inference of preponderance of probabilities can be drawn not only from the materials brought on record by the parties but also by reference to the circumstances upon which they rely.
(iv) That it is not necessary for the accused to come in the witness box in support of his defence, Section 139 imposed an evidentiary burden and not a persuasive burden.
(v) It is not necessary for the accused to come in the witness box to support his defence.

આમ, ઉપરોકત ચુકાદાના પ્રસ્થાપીત સિધ્ધાંતો ધ્યાને લેતાં તથા અધિનિયમની કલમ-૧૧૮ તથા કલમ-૧૩૯ માં કરવામાં આવેલ કાનુની અનુમાનો સંબંધીત જોગવાઇ ધ્યાને લેતાં જયારે આ કાનુની અનુમાનોનું ખંડન કરવાનો બોજો આરોપીના શીરે છે, ત્યારે આરોપી સદર અનુમાનોનું ખંડન કેવી રીતે અને કઇ પધ્ધતીથી કરી શકે છે તે ઉપર જણાવ્યા અનુસાર નામદાર સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા ચુકાદામાં પ્રસ્થાપિત કરેલ સિધ્ધાંતોથી જણાવેલ છે તે મુજબની હકીકત ધ્યાને રાખી ફરીયાદપક્ષે રજુ પુરાવાઓનું મુલ્યાંકન હવે પછીથી કરવામાં આવેલ છે.

(૧૧) સદર કામે ફરીયાદપક્ષે રજુ હકીકત તથા રેકર્ડ પરનો પુરાવો વંચાણે લેતાં આ કામે ફરીયાદપક્ષે આંક–૦૪ થી ફરીયાદીનું સરતપાસનું સોગંધનામું રજુ કરવામાં આવેલ છે અને જેમાં મુખ્યત્વે તેઓએ આંક–૦૧ ની ફરીયાદની હકીકતનું પુનરાવર્તન કરેલ છે. સદર કામે રજુ પુરાવાની વિસ્તૃત ચર્ચા કરતાં અગાઉ સદર કેસમાંની એવી હકીકતો કે જે નિર્વીવાદીત છે, તેને અત્રેથી રજુ કરવામાં આવેલ છે, તે મુજબ આ કામના ફરીયાદી ધી કંપનીઝ એકટ ૧૯૫૬ ની જોગવાઇઓ મુજબ રચાયેલ પબ્લીક લીમીટેડ કંપની છે અને બેન્કીંગ તથા ઓટોમોબાઇલ્સ ફાયનાન્સને લગતુ કામકાજ કરે છે. એ હકીકત પણ બિનતકરારી છે કે, આ કામના આરોપીએ TATA LPT 3118 મોડલનું વાહન ખરીદવા માટે રૂ.૨૧,૫૦,૦૦૦/– નું ફરીયાદી બેંક પાસેથી ધીરાણ મેળવેલ. એ હકીકત પણ બિનતકરારી છે કે, તે લોનની રકમ વ્યાજ સાથે માસીક રૂ.૫૯,૨૦૦/– ના એક એવા ૪૮ સરખા માસીક હપ્તાથી ચુકવવાના હતાં. એ હકીકત પણ બિનતકરારી છે કે, આ કામના આરોપીએ લોનની રકમની ચુકવણી માટે નિયમીત માસીક હપ્તા ચુકવેલ નથી. એ હકીકત પણ

બિનતકરારી છે કે, આંક–૪૫ થી રજુ ફરીયાદવાળો ચેક આરોપીના બેંક ખાતાનો છે અને તે ચેકમાં આરોપીની સહી છે. એ હકીકત પણ બિનતકરારી છે કે, ફરીયાદવાળો ચેક ફરીયાદીએ તેઓની બેંકમાં રજુ કરતાં તા.૧૬/૧૧/૨૦૧૭ ના રોજ *અપુરતાં ભંડોળ* ના શેરા સાથે પરત ફરેલ. એ હકીકત પણ બિનતકરારી છે કે, આ કામના આરોપી ફરીયાદીએ જણાવેલ સરનામે રહે છે. એ હકીકત પણ બિનતકરારી છે કે, ફરીયાદવાળો ચેક વણચુકવ્યે પરત ફર્યા બાદ ફરીયાદીએ આરોપીને રજી.પોસ્ટ એડી.થી માંગણા નોટીશ મોકલેલ.

(૧૧.૧) સદર કામે ફરીયાદપક્ષે આંક–૪ થી સોગંદનામાંની સરતપાસ રજુ કરેલ છે જેમાં મુખ્યત્વે તેઓએ આંક–૦૧ થી રજુ ફરીયાદની હકીકત જણાવેલ હોય અત્રેથી તેનું પુનરાવર્તન ટાળવામાં આવેલ છે. આ કામના આરોપીપક્ષે ફરીયાદીની વિસ્તૃત ઉલટતપાસ કરવામાં આવેલ છે તે ઉલટતપાસ દરમ્યાન ફરીયાદી દ્વારા મુખ્યત્વે જણાવેલ છે કે, *"હું ઈન્ડસઈન્ડ બેંકમાં લીગલ એકઝીકયુટીવ તરીકે નોકરી કરુ છું." " એ વાત ખરી છે કે, આરોપી સાથે બેંકે લોન આપતી વખતે એગ્રીમેન્ટ કરેલુ." "એ વાત ખરી છે કે, આ લોન એગ્રીમેન્ટમાં આરોપી તથા અન્ય બેંક અધીકારીની સહી છે." "એ વાત ખરી છે કે, આ લોન એગ્રીમેન્ટમાં મારી સહી નથી." "સદર આરોપીનો હપ્તો રૂ.૫૯,૨૦૦/– નો હતો." "આરોપીએ ૪ વર્ષ માટે લોન લીધેલી હતી." "આરોપીએ આ લોન પેટે ૨૧ હપ્તા ભરેલા છે." "એ વાત ખરી છે કે, તકરાર વાળો ચેક લોન ભરપાઈ પેટેનો હતો." "એ વાત ખરી છે કે, તકરાર વાળો ચેક કયાં પાર્ટ પેમેનટ નો હતો તે ફરીયાદ, માંગણા નોટીશ કે સરતપાસના સોગંદનામામાં જણાવેલ નથી." "એ વાત ખરી છે કે, રૂ.૫૯,૨૦૦/– ના કેટલા મંથલી ઈન્સ્ટોલમેન્ટ ચુકવેલ તે હકીકત મારી ફરીયાદ, માંગણા નોટીશ કે સરતપાસના*

સોગંદનામામાં જણાવેલ નથી." "એ વાત ખરી છે કે, આરોપીને આપેલ નોટીશ પોસ્ટ ખાતાની વેબસાઇટ પરથી તા.૦૯/૧૨/૧૭ ના રોજ સર્ટીફીકેટ મેળવેલ છે." "એ વાત ખરી છે કે, આંક–૪૮ થી સર્ટીફીકેટ રજુ કરેલ જે પોસ્ટ ઓફીસનું ઓનલાઇન ટ્રેક કન્સાઇનમેન્ટ મેળવી રજુ કરેલ." "એ વાત ખરી છે કે, આંક–૪૮ વાળું ઓનલાઇન ટ્રેકીંગ રીપોર્ટ કવર મીઠાપુર ડીલીવર્ડનું દર્શાવે છે." "એ વાત ખરી છે કે, આંક–૪૭ વાળી લીગલ નોટીશમાં મારી સહી નથી. સાહેદ સ્વેચ્છાએ જણાવેલ છે કે, આંક–૪૭ માં અમારા એડવોકેટની સહી છે." "એ વાત ખરી છે કે, સદર કામે અમોએ લોન એગ્રીમેન્ટ રજુ કરેલ નથી." "એ વાત ખરી છે કે, આ કામે કસ્ટમર કોપી પણ અમોએ રજુ કરેલ નથી. આમ, ફરીયાદીની ઉલટતપાસ થકી ખુલવા પામેલ હકીકત તથા રજુ પુરાવો વંચાણે લેતાં અગાઉ કરેલ ચર્ચા મુજબ એ હકીકત સ્પષ્ટ છે કે, આ કામના આરોપીએ ફરીયાદી બેંક પાસેથી રૂ.૨૧,૫૦,૦૦૦/– ની રકમની લોન લીધેલ અને સદર લોનના નકકી થયેલ માસીક હપ્તા આ કામના આરોપીએ ફરીયાદી બેંકમાં નિયમીત ચુકવેલ નથી. આ કામના ફરીયાદીની હકીકત મુજબ આ કામના આરોપીએ નિર્ધારીત કરેલ રકમના નિયમીત હપ્તાનું ચુકવણું કરેલ ન હોય અને આરોથીને તેના લોન એકાઉન્ટમાં રૂ.૧૪,૯૫,૭૦૦/– ની રકમ ચડત થઇ ગયેલ હોય જે ચુકવી આપવા માટે આ કામના આરોપીએ ફરીયાદી બેંકને એચ.ડી.એફ.સી. બેંક (મીઠાપુર શાખા) નો તા.૧૫/૧૧/૨૦૧૭ ના રોજ નો ચેક નં. ૦૦૦૦૦૪ નો ફરીયાદીને આપેલ, જે ચેક ફરીયાદીએ તેઓના બેંક ખાતામાં રજુ કરતાં સદર ચેક તા.૧૬/૧૧/૨૦૧૭ ના રોજ *અપુરતાં ભંડોળ* ના શેરા સાથે પરત ફરેલ. ફરીયાદપક્ષે તેઓની આ હકીકત સંદર્ભે આંક–૪૫ થી ફરીયાદવાળા ચેકની અસલ તથા આંક–૪૬ થી ચેક રીટર્ન મેમો

અસલ રજુ કરેલ છે. રજુ પુરાવો વંચાણે લેતાં એ હકીકત સ્પષ્ટ છે કે, આ કામના આરોપીએ ઇન્સાફી કાર્યવાહીના કોઇ પણ તબકકે ફરીયાદવાળો ચેક તેઓના ખાતાનો નથી તથા ચેકમાં તેઓની સહી નથી તેવી કોઇ તકરાર ઉપસ્થિત કરેલ નથી. આ સંજોગોમાં ફરીયાદવાળા ચેકમાં આરોપીની સહી છે તે સ્વીકૃત હકીકત છે. આથી, જયારે ફરીયાવાળા ચેકમાંની સહી આરોપીપક્ષે સ્વીકૃત છે, ત્યારે આ અદાલતનું ધ્યાન નામ. સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા *Sanjabij Tari Versus Kishore S.Borcar, 2025 (0) AIJEL-SC 75934* ના ચુકાદાના પેરા ૧૫ થી ૧૭ માં કરેલ અવલોકન ઉપર જાય છે, જે આ ચુકાદાની સરળતા ખાતર નીચે મુજબ રજુ કરવામાં આવે છે;

"ONCE EXECUTION OF CHEQUE IS ADMITTED, PRESUMPTIONS UNDER SECTIONS 118 AND 139 OF THE NI ACT ARISE:-

15. In the present case, the cheque in question has admittedly been signed by the Respondent No.1- Accused. This Court is of the view that once the execution of the cheque is admitted, the presumption under Section 118 of the NI Act that the cheque in question was drawn for consideration and the presumption under Section 139 of the NI Act that the holder of the cheque received the said cheque in discharge of a legally enforceable debt or liability arises against the accused. It is pertinent to mention that observations to the contrary by a two Judges Bench in Krishna Janardhan Bhat vs. Dattatraya G. Hegde, (2008) 4 SCC 54 have been set aside by a three Judges Bench in Rangappa (supra).

16. This Court is further of the view that by creating this presumption, the law reinforces the reliability of cheques as a mode of payment in commercial transactions.

17. Needless to mention that the presumption contemplated under Section 139 of the NI Act, is a rebuttable presumption. However, the initial onus of proving that the cheque is not in discharge of any debt or other liability is on the accused/drawer of the cheque [See: Bir Singh vs. Mukesh Kumar, (2019) 4 SCC 197]"

આમ, ઉપરોકત ચુકાદામાં કરેલા અવલોકન તથા હાથ પરના કેસની હકીકત ધ્યાને લેતાં જયારે આરોપીપક્ષે ફરીયાદવાળા ચેકમાંની તેઓની સહીનો સ્વીકાર કરેલ છે અને સદર ચેક તેઓના બેંક

ખાતાનો છે અને ફરીયાદપક્ષના કેસની હકીકત મુજબ સદર ચેક ફરીયાદીએ તેઓના બેંક ખાતામાં જમાં કરાવતાં તે વણચુકવ્યે પરત ફરેલ ત્યારે અધિનીયમ, ૧૮૮૧ ની કલમ ૧૧૮ અને કલમ ૧૩૯ અન્વયેના કાનુની અનુમાનો ફરીયાદીની તરફેણમાં કરવાના રહે છે અને એ આરોપીની ફરજ છે કે તેઓ સદર અનુમાનોનું ખંડન કરતી હકીકત તથા પુરાવા અદાલત સમક્ષ રજુ કરે. આ કામના આરોપી દ્વારા સદર કાનુની અનુમાનોનું ખંડન કરવા માટે એવી હકીકત રજુ કરેલ છે કે, ફરીયાદી બેંક વતી બેંકના લીગલ એકઝીકયુટીવ તરીકે જે વ્યકિતએ આરોપી વિરૂધ્ધ ફરીયાદ કરેલ છે તે વ્યકતિને કેસની કોઇ જાત માહીતી નથી. આરોપીપક્ષની આ દલીલ સંદર્ભે રજુ પુરાવો વંચાણે લેતાં આ કામના ફરીયાદી ના એકઝીકયુટીવ તરીકે મણીલાલ અશોકકુમાર આચર દ્વારા હાલની ફરીયાદ કુલમુખ્તયારનામાના આધારે દાખલ કરવામાં આવેલ છે અને તેની નોટરાઇઝડ નકલ ફરીયાદપક્ષે આંક–૪૯ થી રજુ કરવામાં આવેલ છે. વધુમાં, તે સંદર્ભે આરોપીપક્ષે કોઇ વિશેષ તકરાર ઉપસ્થિત કરેલ નથી. રજુ પુરાવો વંચાણે લેતાં આરોપીપક્ષે ફરીયાદી બેંક પાસેથી કોઇ લોન લીધેલાની હકીકતનો ઇન્કાર કરેલ નથી. વધુમાં, ફરીયાદી બેંક વતી લીગલી એકઝીકયુટીવ તરીકે જે વ્યકિત દ્વારા ફરીયાદ દાખલ કરવામાં આવેલ છે તે વ્યકિતને ફરીયાદી બેંક દ્વારા હાલની ફરીયાદ માટે ઓથોરાઇઝડ કરવામાં આવેલ નથી તેવી પણ કોઇ તકરાર આરોપીપક્ષે લેવામાં આવેલ નથી. વધુમાં, આરોપી દ્વારા ફરીયાદી બેંક પાસેથી લેવામાં આવેલ લોનની રકમ નિયમીત ચુકવવામાં આવે છે તેવી કોઇ હકીકત રજુ કરવામાં આવેલ નથી. આ કામના આરોપી દ્વારા એવી હકીકત જણાવેલ છે કે, આરોપીએ લોનના અમુક માસીક હપ્તા ભરેલ હતા અને તે ભરપાઇ કરેલ માસીક હપ્તાની કોઇ વિગત ફરીયાદીએ તેની ફરીયાદમાં તથા માંગણા

નોટીશમાં જણાવેલ નથી. આરોપીપક્ષની આ તકરાર સંદર્ભે રજુ પુરાવો વંચાણે લેતાં એ હકીકત સ્પષ્ટ છે કે, આ કામના આરોપી દ્ધારા લોનના અમુક માસીક હપ્તા ચુકવવામાં આવેલ હતાં અને ફરીયાદીની ઉલટતપાસ દરમ્યાન ખુલવા પામેલ હકીકત મુજબ આરોપીએ ફરીયાદી બેંકમાં કુલ ૨૧ હપ્તા ચુકવેલ હતાં. વધુમાં, ફરીયાદીની ઉલટતપાસ દરમ્યાન ખુલવા પામેલ હકીકત મુજબ આરોપીએ ૪ વર્ષ માટે લોન લીધેલ હતી અને તે મુજબ આરોપીએ કુલ ૪૮ હપ્તામાં લોનની રકમ ચુકવી આપવાની હતી. આ કામના આરોપીપક્ષે ઈન્સાફી કાર્યવાહીના કોઇ પણ તબકકે આરોપીને ફરીયાદી બેંકમાં ફરીયાદવાળા ચેકમાં જણાવેલ વિગતે લોનની રકમ ભરપાઇ કરવાની બાકી રહેતી ન હતી એવી કોઇ સ્પષ્ટ હકીકત અદાલત સમક્ષ રજુ કરેલ નથી. ફરીયાદીની હકીકત મુજબ આરોપીએ બાકી લોનની રકમ પેટે કુલ રૂ.૧૪,૯૫,૭૦૦/– પુરા ચુકવવાના હતાં અને તે કાયદેસરના દેવાની ચુકવણી માટે આરોપીએ ફરીયાદીને જે ચેક આપેલ હતો તે ચેક વણચુકવ્યે પરત ફરેલ. વધુમાં, ફરીયાદીની હકકીત મુજબ ફરીયાદવાળો ચેક વણચુકવ્યે પરત ફરતાં ફરીયાદીએ આરોપીને ફરીયાદમાં જણાવેલ સરનામે માંગણા નોટીશ મોકલેલ, જે માંગણા નોટીશ આરોપીને બજી ગયેલ. આ કામના આરોપી દ્ધારા તેઓના બચાવ મુજબનો કોઇ માંગણા નોટીશનો જવાબ ફરીયાદીને મોકલેલ નથી. જયારે આરોપીપક્ષનો એવો બચાવ હોય કે આરોપીએ લોનના અમુક માસીક હપ્તા ભરેલ હતા અને તે ભરપાઇ કરેલ માસીક હપ્તાની કોઇ વિગત ફરીયાદીએ તેની માંગણા નોટીશમાં જણાવેલ નથી અને ફરીયાદીએ આરોપીના ચેકનો દુરઉપયોગ કરેલ છે, ત્યારે જો આરોપીનો ચેક વણચુકવ્યે પરત ફરેલ હોય અને ફરીયાદીએ આરોપીને માંગણા નોટીશ મોકલેલ હોય ત્યારે આરોપીએ તેઓના

બચાવ મુજબ ફરીયાદીની માંગણા નોટીશનો જવાબ આપવો જોઈએ અને જો આરોપી તેમ કરવામાં નિષ્ફળ જાય તો આરોપીની વિરૂધ્ધમાં પ્રતિકુળ અનુમાન કરી શકાય. આ સંદર્ભે આ અદાલતનું ધ્યાન નામ. સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા *Sanjabij Tari Versus Kishore S.Borcar, 2025 (0) AIJEL-SC 75934* ના ચુકાદાના પેરા ૩૦ માં કરેલ અવલોકન ઉપર જાય છે,જે આ ચુકાદાની સરળતા ખાતર નીચે મુજબ રજુ કરવામાં આવે છે;

"FAILURE OF ACCUSED TO REPLY TO NOTICE LEADS TO AN INFERENCE:-
30. This Court in MMTC Ltd. and Another vs. Medchl Chemicals & Pharma (P) Ltd. and Another, (2002) 1 SCC 234 has specifically held that when a statutory notice is not replied, it has to be presumed that the cheque was issued towards the discharge of liability."

આમ, જયારે આરોપીપક્ષે તેઓના બચાવ મુજબનો કોઈ માંગણા નોટીશનો જવાબ ફરીયાદીને પાઠવેલ નથી અને ફરીયાદી બેંક દ્વારા આરોપી પાસેથી બાકી લોનની રકમ સંદર્ભે જે હકીકત જણાવેલ છે તે હકીકત સંદર્ભે કોઈ ખંડનાત્મક પુરાવો આરોપીપક્ષે રજુ કરેલ નથી, ત્યારે ફરીયાદવાળો ચેક આરોપીએ તેઓના કાયદેસરના દેવાની ચુકવણી માટે ફરીયાદીને આપેલા હોવાની હકીકત માનવાને કારણ રહે છે. આ સંજોગોમાં એક માત્ર ફરીયાદપક્ષના કેસની હકીકતોનો ઈન્કાર કરવા માત્રથી આરોપીપક્ષ ફરીયાદીની તરફેણમાં કરવામાં આવતાં કાનુની અનુમાનોનુ ખંડન કરે છે તેવુ કહી શકાય નહી. આથી, આરોપીપક્ષની એવી દલીલ કે આરોપીએ ફરીયાદી બેંકમાં લોનની રકમમાં નિર્ધારીત કરેલ માસીક હપ્તા પૈકી અમુક રકમ માસીક હપ્તાથી ભરેલ હતી અને ફરીયાદીએ આરોપીના ચેકનો દુરઉપયોગ કરેલ છે, તે દલીલ ટકવાપાત્ર નથી.

(૧૧.૨) આરોપીપક્ષે દલીલ કરતાં જણાવેલ છે કે, આ કામના ફરીયાદીએ આરોપીના કોરા ચેકનો દુરઉપયોગ કરેલ છે. આરોપીપક્ષની આ દલીલ સંદર્ભે રજુ પુરાવો વંચાણે લેતાં એ હકીકત સ્પષ્ટ છે કે, આ કામના આરોપીએ તેની સામેની ઈન્સાફી કાર્યવાહી દરમ્યાન કોઈ પણ તબકકે ફરીયાદવાળા ચેકમાંની તેઓની સહીનો ઈન્કાર કરેલ નથી. વધુમાં, આરોપીપક્ષે એવી પણ કોઈ હકીકત રજુ કરેલ નથી કે, જે દિવસે ફરીયાદવાળો ચેક બેંકમાં રજુ થયેલ તે દિવસે આરોપીએ તેના બેંક ખાતામાં ચેકમાં જણાવેલ રકમ જેટલુ પુરતું ભંડોળ રાખેલ હતું. વધુમાં આરોપીપક્ષે ફરીયાદીની ઉલટતપાસ દરમ્યાન એવી કોઈ તકરાર ઉપસ્થિત કરેલ નથી કે, ફરીયાદી બેંકે અરોપીના કોરા ચેકનો દુરઉપયોગ કરેલ. વધુમાં, આરોપી દ્ધારા એવી પણ કોઈ તકરાર ઉપસ્થિત કરેલ નથી કે, ફરીયાદવાળા ચેકમાંની વિગત ફરીયાદી બેંક દ્ધારા જાતે ભરી દેવામાં આવેલ છે. આ સંજોગોમાં અધિનીયમ,૧૮૮૧ ની કલમ–૨૦ અને કલમ–૮૭ માં કરવામાં આવેલ કાનુની જોગવાઈ ધ્યાને લેતાં તથા રજુ પુરાવા ધ્યાને લેતાં ફરીયાદપક્ષે ફરીયાદવાળા ચેકમાં એવો કોઈ મહત્વનો ફેરફાર કરવામાં આવેલ હોય કે જે ફરીયાદની મુળ હકીકતમાં સીધેસીધી શંકા ઉપસ્થિત કરતાં હોય તેવી કોઈ ખંડનાત્મક હકીકત આરોપીપક્ષે રજુ કરેલ નથી. વધુમાં આરોપીનો એવો કેસ નથી કે, આરોપીએ ફરીયાદીને જે–તે સમયે તેના કાયદેસરના દેવાની ચુકવણી માટે કોરો ચેક આપેલ હતો. આ કામના આરોપીએ સદર ચેક તેઓના ખાતાનો નથી તેવી કોઈ તકરાર ઉપસ્થિત કરેલ નથી. વધુમાં એક તબકકે જો આરોપીપક્ષની એવી હકીકત હોય કે, સદર ફરીયાદવાળો ચેક કોરો હતો અને તેની વિગતો ફરીયાદીએ ભરેલ છે તો પણ જયારે કોરો ચેક આપવામાં આવે ત્યારે તે ચેકની વિગત ભરવા માટે મુક સંમતી આપવામાં આવેલાનું

અનુમાન કરવાનુ રહે છે, સીવાય કે ફરીયાદવાળા ચેકમાં એવો કોઇ મહત્વનો ફેરફાર કરવામાં આવેલ હોય કે જે ફરીયાદની મુળ હકીકતમાં સીધેસીધી શંકા ઉપસ્થિત કરતાં હોય. આ કામના આરોપીપક્ષે એવી કોઇ હકીકત રેકર્ડ પર લાવેલ નથી કે જેથી આરોપીપક્ષની તકરાર સ્વીકારવા પાત્ર જણાય. આ સંજોગોમાં એક માત્ર તકરાર લેવા માત્રથી આરોપીપક્ષ ફરીયાદની તરફેણમાં કરવામાં આવતા કાનુની અનુમાનોનું ખંડન કરે છે તેવુ કહી શકાય નહી. વધુમાં, આ તબકકે અદાલતનું ધ્યાન નામદાર સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા *Bir Singh v. Mukesh Kumar, (2019) 4, SCC 197* ઉપર પ્રસિધ્ધ થઇ ચુકાદાના પેરા–૩૩ અને પેરા–૩૬ માં કરવામાં આવેલ અવલોકન પર જાય છે, જે આ ચુકાદાની સરળતા ખાતર નીચે મુજબ રજુ કરવામાં આવેલ છે;

" 33. A meaningful reading of the provisions of the Negotiable Instruments Act including, in particular, Sections 20, 87 and 139, makes it amply clear that a person who signs a cheque and makes it over to the payee remains liable unless he adduces evidence to rebut the presumption that the cheque had been issued for payment of a debt or in discharge of a liability. It is immaterial that the cheque may have been filled in by any person other than the drawer, if the cheque is duly signed by the drawer. If the cheque is otherwise valid, the penal provisions of Section 138 would be attracted."

"36. Even a blank cheque leaf, voluntarily signed and handed over by the accused, which is towards some payment, would attract presumption under Section 139 of the Negotiable Instruments Act, in the absence of any cogent evidence to show that the cheque was not issued in discharge of a debt."

આમ, ઉપરોકત ચુકાદાના પ્રસ્થાપિત સિધ્ધાંતો તથા હાથ પરના કેસની હકીકત ધ્યાને લેતાં જયારે આંક–૪૫ થી રજુ ફરીયાદવાળો ચેક આરોપીના બેંક ખાતાનો છે અને તે ચેકમાં આરોપીની સહી છે અને જયારે આરોપીપક્ષે સદર ફરીયાદવાળો ચેક લોન પેટેની ચુકવણી માટેનો હતો એવી હકીકત ફરીયાદીની ઉલટતપાસ દરમ્યાન ફરીયાદીને પુછેલ છે અને ફરીયાદીએ તે

હકીકતનો સ્વીકાર કરેલ છે અને જયારે આરોપીપક્ષે લોન લેવા સંબંધીત કોઇ તકરાર નથી અને લેવામાં આવેલ લોન સંપુર્ણપણે આરોપીએ ચુકવેલ નથી ત્યારે આરોપીપક્ષે કરવામાં આવેલ એવી દલીલ કે, ફરીયાદીએ આરોપીના કોરા ચેકનો દુરઉપયોગ કરેલ છે તે દલીલ સ્વીકારવા પાત્ર નથી.

(૧૧.૩) આરોપીપક્ષે દલીલ કરતાં જણાવેલ છે કે, આ કામના ફરીયાદીએ ફરીયાદવાળો ચેક વણચુકવ્યે પરત ફર્યા બાદ આરોપીને જે માંગણા નોટીશ મોકલેલ તે માંગણા નોટીશમાં ફરીયાદી બેંક વતી ફરીયાદ કરનારની કોઇ સહી નથી આથી તે ગેરકાયદેસર છે અને સદર માંગણા નોટીશ મીઠાપુર ખાતે બજેલ છે આથી તેની બજવણી યોગ્ય કહી શકાય નહી અને તેથી ફરીયાદીએ અધિનીયમ, ૧૮૮૧ ની કલમ, ૧૩૮(બી) માં કરવામાં આવેલ કાનુની જોગવાઇનું પાલન કરેલ ન હોય, આરોપીને નિર્દોષ ઠરાવી છોડી મુકવા વિનંતી કરેલ છે. આરોપીપક્ષની આ દલીલ સંદર્ભે રજુ પુરાવો વંચાણે લેતાં ફરીયાદીની હકીકત મુજબ ફરીયાદવાળો ચેક વણચુકવ્યે પરત ફર્યા બાદ ફરીયાદીએ તા.૨૪/૧૧/૨૦૧૭ ના રોજ માંગણા નોટીશ મોકલેલ, જે માંગણા નોટીશ આરોપીને તા.૨૮/૧૧/૨૦૧૭ ના રોજ બજી ગયેલ. ફરીયાદપક્ષે તેઓની આ હકીકત સંદર્ભે આંક-૪૭ થી માંગણા નોટીશની ઓફીસ કોપીની નકલ અને માંગણા નોટીશ રજી.પોસ્ટ એડી. કર્યાની રીસીપ્ટ તથા આંક-૪૮ થી માંગણા નોટીસ બજી ગયા અંગેનો ટ્રેક કન્સાઇનમેન્ટ રીપોર્ટ રજુ કરેલ છે. આરોપીપક્ષે એવી તકરાર ઉપસ્થિત કરેલ છે કે, ફરીયાદી બેંક દ્વારા જે માંગણા નોટીશ મોકલવામાં આવેલ તે માંગણા નોટીશમાં ફરીયાદી બેંક વતી આરોપી વિરૂધ્ધ ફરીયાદ કરનારની કોઇ સહી નથી, આથી, તે માંગણા નોટીશ ગેરકાયદેસર છે. આરોપીપક્ષની આ

તકરાર સંદર્ભે રજુ પુરાવો વંચાણે લેતાં એ હકીકત સ્પષ્ટ છે કે, ફરીયાદી બેંકે ફરીયાદવાળો ચેક વણચુકવ્યે પરત ફર્યા બાદ આ કામના આરોપીને જે માંગણા નોટીશ મોકલેલ તે માંગણા નોટીશમાં ફરીયાદી બેંક વતી ફરીયાદી બેંકના વકીલશ્રી દ્વારા સહી કરવામાં આવેલ છે પરંતુ એક માત્ર ફરીયાદીના વકીલશ્રી દ્વારા સહી કરવામાં આવેલ તેટલા માત્રથી તે નોટીશ ગેરકાયદેસર છે તેવુ કહી શકાય નહી. ખાસ કરીને જયારે આરોપીપક્ષે ફરીયાદવાળા ચેકમાંની સહી સ્વીકૃત છે તથા માંગણા નોટીશમાં જણાવેલ વિગત સંદર્ભે આરોપીપક્ષે એવો કોઇ ખંડનાત્મક પુરાવો રજુ કરેલ નથી કે જેથી ફરીયાદીની મુળ હકીકત શંકાશીલ બનતી હોય. વધુમાં, આરોપીપક્ષે એવી તકરાર લેવામાં આવેલ છે કે, આ કામના ફરીયાદીએ જે માંગણા નોટીશ મોકલેલ તે મીઠાપુર ખાતે બજેલ છે. આથી, તે માંગણા નોટીશની બજવણી યોગ્ય ગણી શકાય નહી. આરોપીની આ તકરાર સંદર્ભે રજુ પુરાવો વંચાણે લેતાં આ કામના ફરીયાદીએ તેઓની ફરીયાદમાં આરોપીનું જે સરનામુ જણાવેલ છે તે જ સરનામે આરોપીને માંગણા નોટીસ મોકલેલ છે. વધુમાં આરોપી સામે ગુનાનું સંજ્ઞાન લીધા બાદ આરોપીને ફરીયાદમાં જણાવેલ સરનામે પ્રોસેસ ઇસ્યુ કરેલ અને આરોપી અદાલત સમક્ષ હાજર થયેલ અને ત્યારબાદ આંક–૧૪ થી આરોપી પ્લી રેકર્ડ કરવામાં આવેલ તે પ્લીમાં પણ ફરીયાદીએ તેઓની ફરીયાદમાં આરોપીનું જે સરનામુ જણાવેલ છે તે જ સરનામું આરોપી દ્વારા જણાવવામાં આવેલ છે. આ સંજોગોમાં જયારે આરોપીપક્ષે તેઓના સરનામા બાબતે કોઇ સ્પષ્ટ પુરાવો રજુ કરેલ નથી અને ચેક વણચુકવ્યે પરત ફર્યા બાદ માંગણા નોટીશ આરોપીને મોકલવા પાછળનો મુળ ઉદ્ધેશ તેનો ચેક વણચુકવ્યે પરત ફરેલાની તેને જાણ કરવાનો તથા ચેકમાં જણાવેલ રકમ દિન–૧૫ માં ચુકવી આપે તો ફરીયાદીને બીનજરૂરી કોર્ટ કાર્યવાહી ન કરવી પડે

તે છે. હાથ પરના કેસની હકીકત ધ્યાને લેતાં ફરીયાદવાળો ચેક આરોપીના બેંક ખાતાનો છે અને ફરીયાદવાળા ચેકમાં આરોપીની સહી છે તે હકીકત સ્વીકૃત છે. વધુમાં, ફરીયાદવાળો ચેક વણચુકવ્યે પરત ફર્યા બાદ ફરીયાદીએ આરોપીને માંગણા નોટીશ મોકલ્યા બાદ નીયત સમય મર્યાદામાં ફરીયાદ અદાલત સમક્ષ રજુ કરેલ તે ફરીયાદના કામે આરોપી હાજર થયા બાદ પણ ફરીયાદીને નાણાં ચુકવી આપવા માટે કોઈ પ્રયત્ન કરેલ નથી. વધુમાં, આરોપીપક્ષે જે બચાવ ઉપસ્થિત કરેલ છે તે અગાઉ કરેલ ચર્ચા મુજબ માનવાલાયક નથી. આ સંજોગોમાં નામદાર સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા *"C.C. Alavi Haji Vs. Palapetty Muhammed & Anr. (2007) 6 SCC 555"* ના ચુકાદામાં તથા નામદાર ગુજરાત વડી અદાલત ધ્વારા *"Bharatbhai Ranchodbhai Parmar Vs. Rajendrakumar Bahecharbhai Anand" 2024(0)AIJEL-HC 248787"* ના ચુકાદામાં તથા તાજેતરમાં નામ. ગુજરાત વડી અદાલત દ્વારા *"Rajubhai Kalidas Chunara Versus Kantibhai Kalyanjibhai Shah, 2026 (0) AIJEL-HC 253008"* ના ચુકાદામાં પ્રસ્થાપિત કરેલ કાનુની સિધ્ધાંત ધ્યાને લેતાં ઉપરોકત કરેલ ચર્ચા મુજબ હાથ ઉપરના કેસની હકીકત ધ્યાને લેતાં આરોપી પક્ષે એવી કોઈ વિરુધ્ધની હકીકત પુરાવા થકી અદાલત સમક્ષ રેકર્ડ પર લાવેલ નથી કે ચેકનો અનાદર થયા બાદ ફરીયાદીએ અધિનીયમ, ૧૮૮૧ ની કલમ ૧૩૮ (બી) ની જોગવાઈનું પાલન કરતાં જે સરનામે માંગણા નોટીસ મોકલાવેલી તે તેઓનું ખોટું સરનામું છે અને આરોપી તે સરનામે રહેતા નથી આ સંજોગોમાં આરોપીની દલીલ સ્વીકારવાપાત્ર નથી.

(૧૧.૪) કેસની સમગ્ર હકીકત ધ્યાને લેતાં, આ કામના આરોપીએ TATA LPT 3118 મોડલનું વાહન ખરીદવા માટે ફરીયાદી બેંક પાસેથી એગ્રીમેન્ટ નં. GJJ 01841 D અન્વયે રૂ.૨૧,૫૦,૦૦૦/-

ની લોન લીધેલ, જે લોનની રકમ માસીક રૂ.૫૯,૨૦૦/- ના એક એવા ૪૮ સરખા માસીક હપ્તાથી પરત ચુકવવાની હતી, પરંતુ આ કામના આરોપીએ લીધેલ લોનના હપ્તા સમયસર અને નિયમીત રીતે ચુકવવામાં નિષ્ફળ જતાં આરોપીએ કુલ રૂ.૧૪,૯૫,૭૦૦/- કાયદેસરના દેવા પેટેની ચુકવણી માટે આરોપીએ ફરીયાદીને એચ.ડી.એફ.સી. બેંક (મીઠાપુર શાખા)નો ચેક નં.૦૦૦૦૦૪ નો તા.૧૫/૧૧/૨૦૧૭ ના રોજનો ચેક આપેલ. જે ચેક ફરીયાદીએ આરોપીના જણાવ્યા મુજબ તેઓની બેંક શાખામાં જમાં કરાવતાં સદર ચેક *"અપુરતાં ભંડોળ"* ના શેરા સાથે તા.૧૬/૧૧/૨૦૧૭ ના રોજ પરત ફરેલ, જે ચેકમાં આરોપીના બેંક ખાતાનો છે અને તેમાં આરોપીની સહી છે, તે રજુ પુરાવા પરથી પુરવાર થયેલ છે ત્યારે ફરીયાદીની તરફેણમાં કરવામાં આવતાં કાનુની અનુમાનોનું આરોપીપક્ષે કોઇ ખંડન કરેલ નથી અને આરોપીએ તેના કાયદેસરના દેવાની ચુકવણી માટે ફરીયાદવાળો ચેક આપેલ હતો અને તે ચેક ફરીયાદીએ જે બેંકમાં પોતાનું ખાતું નિભાવતાં હતાં તે બેંકમાં ભરણાં માટે મોકલતાં સદર ચેક *અપુરતાં ભંડોળ* ના શેરા સાથે પરત ફરેલ છે અને ત્યારબાદ ફરીયાદીએ આરોપીને ચેક પરત ફર્યા અંગે તથા ચેકમાં જણાવેલ કાયદેસરની લેણી રકમ ચુકવવા માટે કાનુની નોટીસ પાઠવતાં તે કાનુની નોટીસનું પણ પાલન નહી કરી અધિનીયમ, ૧૮૮૧ ની કલમ ૧૩૮ અન્વયેનો શિક્ષાપાત્ર ગુન્હો આચર્યા અંગેની હકીકત ફરીયાદીએ પુરવાર કરેલ છે. હાથ ઉપરના કેસમાં રજુ સંપુર્ણ પુરાવો વંચાણે લેતાં જે બચાવ આરોપી પક્ષે જણાવેલ છે તે મુજબનો કોઇ ખંડનાત્મક પુરાવો અદાલત સમક્ષ રજુ કરેલ નથી. વધુમાં, આ તબકકે અદાલતનું ધ્યાન નામદાર સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા *Rohitbhai Jivanlal Patel v. State of Gujarat and Another, AIR 2019 SC 1876* ઉપર પ્રસિધ્ધ થઇ ચુકાદાના પેરા- ૨૦

માં કરવામાં આવેલ અવલોકન પર જાય છે, જે આ ચુકાદાની સરળતા ખાતર નીચે મુજબ રજુ કરવામાં આવેલ છે;

"20. On the aspects relating to preponderance of probabilities, the accused has to bring on record such facts and such circumstances which may lead the Court to conclude either that the consideration did not exist or that its nonexistence was so probable that a prudent man would, under the circumstances of the case, act upon the plea that the consideration did not exist. This Court has, time and again, emphasized that though there may not be sufficient negative evidence which could be brought on record by the accused to discharge his burden, yet mere denial would not fulfil the requirements of rebuttal as envisaged under Section 118 and 139 of the NI Act....."

આમ, ઉપરોકત ચુકાદાના પ્રસ્થાપિત સિધ્ધાંતો તથા હાથ પરના કેસની હકીકત ધ્યાને લેતાં જયારે આંક–૪૫ થી રજુ ફરીયાદવાળો ચેક આરોપીના ખાતાનો છે અને તે ચેકમાં આરોપીની સહી છે અને આરોપીપક્ષે ફરીયાદી બેંક પાસેથી લીધેલ લોન સંપુર્ણપણે ભરપાઇ કરી દીધેલ હોય તેવી કોઇ હકીકત નથી ત્યારે આરોપીપક્ષે લેવામાં આવેલ બચાવ સ્વીકારવા પાત્ર નથી અને આરોપી ફરીયાદીની તરફેણમાં કરવામાં આવતાં કાનુની અનુમાનોનું ખંડન કરવામાં નિષ્ફળ નિવડેલ છે.

(૧૨) આમ, હાથ ઉપરના કેસની હકીકત તથા રજુ થયેલ પુરાવો તથા બંન્ને પક્ષે વિ.વકીલશ્રીની રજુઆત તથા ઉપરોકત ચુકાદાના પ્રસ્થાપીત સિધ્ધાંતો ધ્યાને લેતાં ફરીયાદપક્ષની એ હકિકત સાબીત થાય છે કે, આ કામના આરોપીએ ફરીયાદવાળો ચેક તેઓના કાયદેસરના દેવા પેટેની ચુકવણી અર્થે ફરીયાદીને આપેલ હતો અને તે ચેક ફરીયાદીએ તેઓની બેંકમાં જમા કરાવતાં સદર ચેક *"અપુરતાં ભંડોળ"* ના શેરા સાથે પરત ફરેલ અને તેની માંગણાં નોટીસ આરોપીને ફરીયાદી ધ્વારા આપવામાં આવેલ, પરંતુ આરોપીએ તે

નોટીસનું પાલન કરેલ નહી અને નિર્ધારીત કરેલ સમયમર્યાદામાં નાણાં ચુકવી આપેલ નહી અને આરોપીએ ધી નેગોશીએબલ ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટ એકટની કલમ–૧૩૮ અન્વયેનો શિક્ષાપાત્ર ગુન્હો આચરેલ છે અને આરોપી તેની સામેની ઈન્સાફી કાર્યવાહી દરમ્યાન ફરીયાદીની તરફેણમાં કરવામાં આવતાં કાનુની અનુમાનનું ખંડન કરી શકેલ નથી, જેથી આરોપીને ધી નેગોશીએબલ ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટ એકટની કલમ ૧૩૮ અન્વયેના શિક્ષાપાત્ર ગુન્હામાં તકસીરવાન ઠરાવવો ન્યાયોચિત જણાય છે. આ સંજોગોમાં ઉપરોકત કરેલ ચર્ચા મુજબ આરોપીપક્ષે ફરીયાદીની ઉલટતપાસ થકી તથા જે દસ્તાવેજો પર આરોપીએ આધાર રાખેલ છે તે થકી ફરીયાદીની તરફેણમાં કરવામાં આવતાં કાનુની અનુમાનોનું ખંડન કરવામાં નિષ્ફળ નિવડેલ છે. વધુમાં હાલના કેસની ઈન્સાફી કાર્યવાહી સમન્સ ટ્રાયલ પધ્ધતિથી ચલાવવામાં આવેલ હોય તે સંજોગોમાં પક્ષકારોને સજા અંગે સાંભળવાની કોઈ આદેશાત્મક જોગવાઈ નથી. વધુમાં, આરોપી આજરોજ અદાલત સમક્ષ હાજર નથી, પરંતુ આરોપીપક્ષે વિ.વકીલશ્રી દ્વારા આંક–૭૧ થી પુરશીશ રજુ કરી આરોપીની ગેરહાજરીમાં ચુકાદો જાહેર કરવા સામે વાંધો ન હોવાનું જણાવેલ છે. આ કામના આરોપી સામેનો ગુનો તે આર્થિક પ્રકારનો ગુનો હોય અને આરોપીએ ફરીયાદવાળા ચેકમાંની રકમ ફરીયાદીને ચુકવી આપેલ ન હોય આરોપીને પ્રોબેશ ઓફ ઓફેન્ડર્સ એકટ, ૧૯૫૮ માં કરવામાં આવેલ જોગવાઈનો લાભ આપવો ન્યાયોચીત જણાતો નથી. આમ, ઉપરોકત ચર્ચાના આધારે મુદ્દા નં.૧ નો નિર્ણય હકારાત્મક અને મુદ્દા નં.૨ નો નિર્ણય નકારાત્મક ઠરાવી ચેકની રકમ તથા કેસની હકીકત ધ્યાને લેતાં મુદ્દા નં.૩ પરત્વે ન્યાયના હિતમાં નીચે મુજબ હુકમ કરવામાં આવે છે.

-: આખરી હુકમ :-

૧) આ કામના આરોપી ચંદ્રસિંહ સાદુરભા હાથલ રહે.હાઇવે રોડ, હમુસર તા. ઓખામંડળ જી. દેવભૂમી દ્વારકાનાઓને ફોજદારી કાર્યરીતી સંહિતાની કલમ–૨૫૫(૨) અન્વયે ધી નેગોશીએબલ ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટ એકટ, ૧૮૮૧ ની કલમ–૧૩૮ અન્વયેના શિક્ષાપાત્ર ગુનામાં તકસીરવાન ઠરાવી ૨ (બે) વર્ષની સાદી કેદની સજા ફરમાવવાનો હુકમ કરવામાં આવે છે.

૨) આ કામના આરોપીને ફોજદારી કાર્યરીતી સંહિતાની કલમ–૩૫૭ અન્વયે ચેકમાં જણાવ્યા મુજબની રકમ રૂા.૧૪,૯૫,૭૦૦/– (અંકે રૂપીયા ચૌદ લાખ પંચાણુ હજાર સાતસો પુરા) આ કામના ફરીયાદીને વળતર પેટે સદરહું હુકમની તારીખથી એક માસમાં ચુકવી આપવાનો હુકમ કરવામાં આવે છે. વધુમાં જો આરોપી વળતરની રકમ હુકમ મુજબ ફરીયાદીને ચુકવવામાં કસુર કરે તો આરોપીને વધુ ચાર માસની સાદી કેદની સજા ફરમાવવાનો હુકમ કરવામાં આવે છે.

૩) આરોપીની ગેરહાજરીમાં ચુકાદો જાહેર કરવામાં આવેલ હોય આરોપીને આદેશ મુજબ સજા વોરંટ ઈસ્યુ કરવું.

૪) આરોપીની ગેરહાજરીમાં ચુકાદો જાહેર કરવામાં આવેલ હોય આરોપીને હુકમની એક નકલ વિના મુલ્યે જયારે તેઓ અદાલત સમક્ષ હાજર થાય ત્યારે તાત્કાલીત પુરી પાડવી.

હુકમ આજ તા.૧૦ ના રોજ, માહે–એપ્રિલ, સને ૨૦૨૬ ના રોજ ખુલ્લી અદાલતમાં વાંચી, સંભળાવી મારી સહી કરી જાહેર કર્યો.

જામનગર
તા.૧૦/૦૪/૨૦૨૬

(ભાસ્કરકુમાર રામેશ્વરપ્રસાદ દવે)
(ચોથાં એડી. સીની. સિવીલ જજ
અને એડી. ચીફ જયુડી. મેજી.)
જામનગર.
CODE NO.GJ 01073

(DIRECT) **KMK**